

"לדורות" סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל

שאלון לרישום קורות ניצולי השואה

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. לכן, המידע על קורותיהם של הניצולים חיוני מאוד לחוקרים ולבני הדורות הבאים. בעזרת מידע זה אפשר יהיה להכיר את הסיפורים הפרטיים המרכיבים את התמונה הרחבה של תקופת השואה. לסיפור האישי שלכם יש חשיבות לאומית, מחקרית וחינוכית. אוסף הסיפורים מפורסם באתר אינטרנט מיוחד שכתובתו www.ledorot.gov.il

שם משפחה ושם פרטי כיום

שם משפחה: רזון	שם פרטי: איבון
-------------------	-------------------

פרטים אישיים לפני השואה ובתקופתה
במידה והשאלה אינה נוגעת אלייך, אין צורך לענות עליה

שם משפחה איתו נולדתי: קמחי		בלועזית KIMCHI
שם פרטי איתו נולדתי: בואנה	בלועזית BUENA	מין: נקבה שנת לידה: 1928
עיר לידה: סלוניקי	בלועזית Thessaloniki	ארץ לידה: יוון
שם פרטי ושם משפחה של האב: אליעזר קמחי	שם פרטי ושם נעורים של האם: אסתר עמר	
מקום מגורים קבוע לפני המלחמה: סלוניקי, שכונת "הברון הירש".	בלועזית Thessaloniki "Baron Hirsh" Neighborhood	ארץ המגורים: יוון
השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה: (יסודי, תיכון, אוניברסיטה, ישיבה) יסודי כיתה ה'	מקצוע לפני המלחמה: (תלמיד, סנדלר, מורה) אין	חבר בארגון או בתנועה: (בית"ר, השומר הצעיר, בני עקיבא) אין
מקומות מגורים בתקופת המלחמה: (שם העיר או האזור ושם הארץ) סלוניקי, שכונת "הברון הירש", בירקנאו-אושוויץ.		
במידה והיית בגטו, ציין את שמו ברון הירש	בלועזית Baron Hirsh	
במידה והיית במחנה עבודה או מחנה ריכוז, ציין את שמו בירקנאו, אושוויץ, מלכוב, רצוף, ראוונסבריק	בלועזית Birkenau, Auschwitz, malchow, Retzow, Ravensbrück	
המקום בו נודע לך כי הנך אדם חופשי: ניו-ברנדנבורג	תאריך השחרור: 1945	

ציון מקום אליו חזרת לאחר השחרור סלוניקי, יוון.		במידה והיית במחנה עקורים ציון את שמו (מחנות פליטים שהוקמו לאחר המלחמה בעיקר באוסטריה, גרמניה ואיטליה) לא
במידה ועלית באיניה, ציון את שמה חביבה רייך	שנת עליה: 1945	במידה והיית במחנות מעצר בקפריסין, ציון ממת' עד מת' לא

אנא ספרי/י על קורותיך לפני המלחמה

(ציוני דרך: הבית בו גדלת, בית הספר, חברי ילדותך; במה עסקו הוריך, המשפחה המורחבת, חגים ומאכלים):

נא לכתוב בגוף ראשון

שמי רזון איבון מבית קמחי. נולדתי ביוון, בסלוניקי, ב-1928. אני כעת בת 86. הרבה לא זכור לי כי הייתי ילדה. אבל משהו נשאר לי מהמשפחה. אז זהו שנתנו לי את הכוח שנתנו לי, את הכוח שצריכים לעבוד וללמוד. זה אולי נתן לי כוח לשרוד מהשואה. כי אצלנו זה לא היה רק ליהנות, ידענו שצריך גם לעבוד. בילדות שלי זה היה כמובן מעליו. בחופשים אני חייבת לצאת לעבוד, עם זה בתפירה עם זה בשליחויות, עבדתי כל החיים שלי מגיל שמונה. לאבא קראו אליעזר. אמא אסתר. אחות בשם דייזי אח בשם אלברט ואחות קטנה בשם לונה שכמובן כולם נספו בשואה (למעט האב שעלה איתה ארצה). אנחנו גרנו בשכונה שנקראת "ברון הירש" שכונה שבה כולם ידידים, נחמדים, שכונה מאוד נחמדה. כמה שזכור לי, הידידות בין השכנים זה היה קרבה מאוד טובה. ועם המשפחה דודים, בני דודים, זה לא כמו פה, פה בכלל לא מתראים, לא מצלצלים. שם זה היה, דודים וקרובים זה היה הדבר הכי יקר. בפרט בחגים, היינו מבקרים אותם. זה היה חוק שבחגים חייבים לבקר את הדודים, והבני דודים. בחגים היינו לובשים את הבגדים החדשים, בראש השנה ובפסח היו קונים לנו בגדים חדשים, והיינו מבקרים קרובי משפחה.

החגים היה משהו, מה ז"א חגים? פסח-היו צריכים להתכונן חודש לפני זה, היו מנקים את הבית, ומכינים פינה מיוחדת לכשרות, היו הכול עושים לבד בבית. היו חולצים נעלים, את הפלפל היו כותשים לבד, את הסוכר לבד, הכול הכול עושים לבד. היו צריכים להכין את הפינה הזאת לפסח, לצחצח את הכלים, זה היה מובן. החגים זה היה כמובן מעליו. לא כמו פה. פה לא מרגישים את החגים. אני למשל, לא מרגישה את החג. בחוץ לארץ זה היה מורגש, פסח וראש השנה זה היה החגים. בפסח, היינו עושים סדר, שירה. אבא לא היה כזה מסורתי אבל אמא, כן, המשפחה שלה היו מסורתיים, אחיה היה רב, אמא מאוד שמרה. אבא היה עובד בעורות, חוץ מזה הוא עבד מאוד קשה, כדי לספק את הטוב בבית, הוא היה צריך לעבוד גם מחוץ לעבודה שהייתה לו. כלומר בערב היה בא והיה יוצא למכור אבטיחים, להשיג עבודות אחרות כדי לפרנס את המשפחה. לא היינו עשירים, אבל היינו חיים בכבוד. אמא הייתה עקרת בית, תפקיד של האמא היה לגדל את הילדים, לנהל את הבית, היה לה סידור עבודה: יום גיהוץ, יום כביסה. לא כמו שהיום משליכים את הגרביים והתחתונים. שמה זה היה טלאים, ולתקן את הגרביים. זה אני זוכרת טוב מאוד. היחסים שלנו, הם(ההורים) הרגילו אותנו שצריכים לעבוד. היו דברים שאני נזכרת, שהם היו קצת קשים איתנו.

איך לתת לילד ללכת קילומטרים ברגל. אני הייתי למשל הולכת לבית ספר, בצהריים הייתי חוזרת מבית ספר כי זה היה יום לימודים ארוך, הייתי צריכה להביא אוכל לאבא לעבודה, ולחזור לבית הספר עוד הפעם, וברגל הייתי הולכת קילומטרים, מהבית שלנו עד מקום העבודה שלו. לפעמים אני חושבת איך היה להם את הלב לשלוח אותי כל כך רחוק. גם היום אני חושבת ככה. אולי, המוסר הזה חיזק אותי, כי ידעתי להתמודד עם הקשיים שהיו לנו יותר מאוחר.

השכונה הייתה יהודית, כל החברים היו יהודים, זה חברים שלמדנו יחד באותה הכיתה, באותו בית ספר וכך המשכנו מכיתה א' עד החמישית.

היחסים עם האוכלוסייה הנוצרית: היחסים היו בסדר, כי אבא באמת עבד הרבה עם נוצרים. בבית חרושת בו הוא עבד עבדו גם נוצרים. בשלב יותר מאוחר שהייתה כבר המלחמה אז היינו עושים עסקים עם הכפרים. היינו מביאים להם סחורה ותמורת זה היינו מקבלים חיטה וקמח, ושעורה וככה זה נמשך הידידות איתם. כשפלו הגרמנים עד הרגע האחרון הם(היוונים) רצו לקחת אותי, ואמא לא הסכימה. כשהגרמנים פלשו, הרגשנו אנטישמיות. בחורף, לא היה מים בתוך הבית, היינו צריכים לשאוב מים או מהבארות או מברזים שזה היה מרחק מהבית ולפעמים היו קופאים הברזים, היינו נאלצים ללכת באזור של יוונים לקחת מים. אז היו מרגישים את האנטישמיות. הילדים הנוצרים היו משליכים עלינו אבנים, והיו מגרשים אותנו. זה כן הרגשתי. קיבלתי חינוך ביתי, חינוך יהודי וודאי, ידענו מה זה חגים עם זה חנוכה הדלקת נרות, הכול מה זה.

אני זוכרת הדלקת נרות, עם שירה והדלקה, אז היינו מדליקים נרות עם שמן ופתיל של צמר גפן. אמא הייתה מכינה את הפתיל. חנוכיות מיוחדות שהיו מדליקים עם שמן. חג פורים היו מתחפשים, עושים אוזני המן, ועוגות. בפורים היה נהוג אצלנו משלוח מנות, הקונדיטוריות היו מכינים לא עוגיות, אלא ממתקים מיוחדים, ואז היו קונים מסוכריות. אז היו עושים משלוח מנות מבית לבית. כל מיני צורות של ממתקים, וזה היו שמים בצלחת ושולחים, והיו מקבלים בחזרה. ואנחנו חיינו לפורים זה היה חג בשבילנו. אני לא זוכרת הרבה, אם התחפשתי באמת לא זוכרת. זה היה יותר אהוב עליי, כי באמת רציתי לדעת מה ששלחו בשבילי. כי לכל נפש שלחו את הדבר שמתאים לה. למשל, מי שהייתה תופרת, היו שולחים לה מספריים, היו שולחים

כל מיני דברים שמתאים לבן אדם. אני קיבלתי כדורגל, כי אני אהבתי לשחק עם בנים. בשכונה שגרנו, "ברון הירש", זה היה תחנת רכבת, והרבה אנשים היו באים שם לבקר ולטייל. היה איזה אזור שקראו לו "ג'אדיין" זאת הטיילת, אז שם היו מטיילים בשבת, ובמוצאי שבת. כל מיני בתי קפה, קונדיטוריות. הרבה פעמים אבא היה לוקח אותנו ככה לטיול. היינו יושבים בבית קפה בזמנים הטובים.

נא ספרי על קורותיך בזמן המלחמה

(גירוש, גטאות, מחנות וצעדות מוות, במסתור או בזהות בדויה ושם בדוי, פעילות ותפקידים במחתרת, השתתפות בבריחה או בהתנגדות, האנשים שהיו בסביבתך בגטו או במסתור, במי נעזרת או אולי למי עזרת):

כשהחלה המלחמה התחיל רעב בבית. לא היה לנו מה לאכול. והתחלנו כמו שסיפרתי לך, ללכת לכפרים, שוב ברגל. אני ואבא, אני הייתי יד ימינו של אבא, בכל מקום הוא היה לוקח אותי כמו בן. היינו הולכים לכפרים, לוקחים כל מיני דברים, ואז היו עושים לנו חילופים. במקום זה היו נותנים לנו קמח, חיטה. והיינו חוזרים הביתה. עד שיום אחד באמת, תפסו אותי המשטרה האיטלקית או היוונית אני כבר לא זוכרת. תפסו אותי עם שתי שקים של חיטה ועצרו אותי. אבא הספיק לעבור את הגבול ואני לא הספקתי. אז אני הייתי במעצר לילה אחד. עצרו אותי, אמרתי להם כביכול שאבא בצבא ויש לי אחים קטנים ואין להם מה לאכול. ואז שיחררו אותי, העמיסו את כל הסחורה ברכבת ושלחו אותי הביתה בחזרה. ילדה בת 13. זה לא היה גבול, זה היה מעבר מחסום שהיו בודקים שאנשים לא יעשו הברחות מהכפרים לעיר. הם ידעו שעושים זה היה נקרא שוק שחור. אז לכן לא היו נותנים לעשות את זה. הייתי בת 13, עם משא של 25 קילו, המשטרה החזירה אותי ברכבת, היינו צריכים ללכת ברגל. והתחנה הייתה קרובה ליד הבית. וההורים ידעו שאני צריכה לחזור, חיכו לי שם בשמחה. כשחזרתי עוד עם הסחורה. אחר כך התחילו הבעיות. שהגרמנים פלשו, לא נדבר על הפצצות שהיו, ולא היו לנו מקלטים, היינו מסתתרים בתוך מחסן של פחם כשהפצצות היו. וזה נמשך עד שהגרמנים פלשו ואז החל הסבל מחדש. אוכל לא היה, אני ואחי היינו לוקחים קופסאות סיגריות נכנסים למחנות של הגרמנים ומוכרים להם את הסיגריות. זה לא היה קל, תאמיני לי. השתנה הכול, הסבל, המזון, המתח. לא ידענו מה הולך להיות. התחילו לדבר על מחנות עבודה, שיעבירו אותנו לפולניה, אף אחד לא ידע, מה פתאום פולניה? למה לא לוקחים אותנו פה למחנות עבודה? למה צריכים את פולניה? אף אחד לא תיאר לעצמו מה שהולך לקראות. אני זוכרת את זה כטראומה. אני רק שמעתי, שמעתי שלמשל: "היום ריכזו את כל היהודים באיזה כיכר, החזיקו אותם כל היום בשמש, הרביצו להם מכות", אני לא יכולתי ללכת לשמה כי זה היה רחוק מהבית, אבל היו שמועות שהייתי שומעת בתור ילדה. בבית היו מדברים על זה אבל לא הרבה, כי לא ידענו מה הולך לקרות. היה לנו את התינוקת אז בדיוק נולדה התינוקת(אחות) אז היא בדיוק נולדה, כל התשומת לב הלכה לתינוקת, לא ידענו מה יהיה, אנחנו הגדולים. אין לנו מה לאכול. אבל התינוקת. היא צריכה חלב. עד שראינו שהחלו לסגור את השכונה בגדר תיל, גם אז לא הבנו מה הולך לקרות. ושאלו למי יש נתינות זרה, אז לאבא הייתה נתינות זרה. אמרו לו, אתם לא נוסעים בטרנספורט הראשון, אתם נוסעים בטרנספורט השני או השלישי. כך זה היה באמת, נסענו בטרנספורט השלישי או הרביעי. שכונת ה"ברון הירש" הייתה תחנת מעבר, הביאו יהודים משכונות אחרות ריכזו שם ושלחו בטרנספורטים לפולין. היה לנו טלאי צהוב, היה אסור להיכנס לכל מיני מקומות, עוד לפני שסגרו את המקום היה לנו טלאי צהוב לכל אחד. היה אסור להיכנס למקומות מסוימים. לא יכולנו לא לשים אותו, היו אנשים אנטישמים שהיו מלשינים. מתח היה גדול, רעב, היית רואה אנשים נפוחים על הרצפה מחוסר מזון היו מתנפחים, זה אני זוכרת. כי היה לנו שכן, שגם אצלו היה אותו דבר, היה מתנפח, כי לא היה לו מה לאכול. לא יודעת, לא קלטנו מה זה (טלאי צהוב) אני לא ידעתי מה הולך לקראת, מה ילדה בת 13 יכולה לדעת? את כל הנעורים שלי לקחו לי. אין לי ילדות. נסענו בטרנספורט השלישי. ואז אמרו לנו למסור להם את כל התכשיטים, את כל הזהב. ונתנו כביכול קבלות, ונקבל אותם בפולניה. האבא לא מסר את כל הזהב אלא הוא הסתיר, היו לו כמה מטבעות של לירות "שיהיה לנו לצרה, אנחנו ניקח אותם ונסתיר אותם". הם חילקו לנו תאנים לדרך, אז אבא הסתיר בכל תאנה מטבע, שיהיה לנו לפחות שיהיה לנו מה למכור. אמרו לנו לקחת קצת דברים, קצת בגדים להחלפה לא יותר, זה היה מהר מהר מהר. זרקו לנו את כל את הרהיטים, את הדברים, הכול זרקו בתעלה. אנחנו גרנו ליד איזה תעלה הכול זרקו שמה. ופינו את כל החדרים כדי להביא אנשים אחרים. את מבינה? משכונות אחרות. זה היה מחנה מעבר אצלנו, בברון הירש. משכונות אחרות היו מביאים אנשים לא להרבה זמן אפילו ליום, לטרנספורט ומשם למשפחות. זוועה. בקרון, היינו אחד על השני, אמא השתדלה שלא נבכה. היה דלי אחד בפינת הקרון ושם היו צריכים לעשות צרכים, כשרצינו והיה תור, אמא אמרה שנשתדל להתאפק. מידי פעם היו פתוחים את הדלתות ומרוקנים את הדלי. זה לקח כשבוע ימים הנסיעה הזאת מסלוניקי לפולניה. היינו לבושים עם מעילים, כי אמא לבשה מעיל, לכן אני זוכרת שזה היה קר.

כל הזמן בכינו בקרון, רצינו לצאת, מה ילד בן שמונה מבין שהוא סגור בקרון? או ילדה בת עשר? או תינוקת? כל הזמן רצינו לצאת. לא ידענו לאן לוקחים אותנו. ואמא השתדלה תמיד להרגיע אותנו, על ידי תאנה או איזה ממתק שהיא לקחה איתה. אמא הייתה אישה בחדר עליון, אישה שאהבה את הבית, אהבה את הילדים מסודרת נקייה. אמא נתנה לי את התינוקת לאחוז, כדי ללבוש את המעיל. לבשה את המעיל, לקחה את התינוקת. פתאום הרגשתי יד מושכת אותי מהכתף, מושכת אותי מהשורה. ומעבירה אותי לשורה אחרת. נתנו לנו הוראה כשהגענו, "נשים בנפרד" גברים בנפרד, היו כלבים וצעקות. כשהורידו אותנו

מהקרונות זה היה בקללות, בצעקות, בשפה שלא הבנו בכלל. מבינה? אז התחילו לזרוק את הדברים, המזוודות, על הרצפה. ואותנו הפרידו גברים בנפרד, נשים בנפרד. בתוך הגברים בחרו כוח חזק, מתוך הנשים.

אני אומרת מה אני עושה פה לבד? מה אני אתן לאמא עם 3 ילדים. חזרתי בחזרה ברחתי מהשורה. הקצין SS הוא הבחין בי ובא סטר לי, נתן לי סטירה, וצעק עליי שאני אחזור בחזרה לשורה. ואז אמא אמרה לי "על תבכי, את רגילה ללכת, ניפגש שם, אני מסתדרת עם הילדים" אלא היו המילים שלה. וכשהגענו למחנה המרחק לא היה רב, היה קרוב. ציפינו לשמוע את אותו רעש ששמענו בהתחלה את הרכבת, ושם אין.. שם שקט. התחלנו לשאול, איכן ההורים? איפה הילדים? עד שהאיר הבוקר הכניסו אותנו לאיזה צריף גדול. ובבוקר הצצנו דרך החריצים ראינו אנשים משונים, עם בגדים משונים. פסים, פיגמות מטפחות על הראש. הם פחדו להתקרב קרוב לצריף שלנו. עד שבאה מישהי, מיוון גברת קוניוש שמה, אני זוכרת. היא תרגמה לנו שאנחנו נדאג רק לעצמנו עכשיו. שאין מה לעשות, המשפחות וילדים וההורים כבר כולם נשרפו, הרגו אותם. (את אבא שלי רק ראיתי במחנה) היית צריכה לשמוע איזה מהומה קמה בתוך הצריף. התחילו צעקות ובכי, לא ידענו בעצמנו מה לנו מצפה. ואז התחילו את הקעקועים במספרים, בתוך הצריף הזה. עוד לפני שיצאנו משם. קיבלתי מספר, והכי מעניין זה היה שכשלבשתי את המעיל אז המספר נמחק לי. התחלתי לבכות, אז שאלו אותי "מה את בוכה" אמרתי: "זה כאב מאוד" זה מאוד כאב לי הקעקוע, אמרתי לה זה נמחק לי ואני פוחדת שתעשי לי את זה עוד הפעם היא אומרת לי אין לך מה לבכות, כשתתרחצי זה יירד היוד. והיוד היה בחוץ, אז פחדתי שוב פעם, לא ידעתי שזה חדר לתוך הבשר. ואז לקחו אותנו למקלחות, והמקלחות זה היה.. בתור ילדה, אני הייתי ילדה, אבל היו איתי בחורות יותר מבוגרות ממני התפשטנו. אבל היה להם סדר, יימח שמם. היית עוברת זורקת את הנעליים, היית צריכה לקשור את השרוכים. מעיל במקום אחד, שמלה במקום שני. היית עוברת ומשליכה את הבגדים שלך, עד שהכניסו אותנו לאיזה חדר. את הרגע הזה אני לא אשכח. ישבו קבוצה של קצינים, כסאות, וכיסא אחד באמצע בחורה עומדת עם מכונת גילוח היית צריכה לשבת בכיסא הזה, והיו מגלחים לך את הראש ובכל מיני מקומות, והם היו צוחקים. כי היו בחורות שמנות, היו רזות היו גבוהות נמוכות. לא הבנו את השפה, אבל שמענו את צחוקם. עברתי את זה. אחרי זה הכניסו אותנו לסאונה. חדר הדים, שברגע אחד נרתעתי לאחור, כי חשבתי שזה רק גברים שמה, כולם היו ערומים עם קרחות, אני לא ראיתי את עצמי, ראיתי את האחרים. ואז שמעתי קול של חברה שקוראת לי אומרת לי "איבון, איבון בואי אנחנו פה". וישבתי לידן. אחרי זה מקלחות קרות, ואוהי מי שלא הייתה נכנסת למקלחת היו שופכים עליה מים קרים. קאפוס, קאפו שמנה גדולה סדיסטית יותר מהSS היא הייתה פולניה, היה קר לך, מהסאונה את צריכה להיכנס למקלחת קרה, ולא היינו רגילים לדברים כאלה, הייתה שופכת עלינו דלי מים קרים עם קרח, ואז גמרנו את המקלחת. בשלב יותר מאוחר ידענו שהגענו לברקנאו, הפרידו אותי מאמא, לא הייתה כמעט פרידה אז שמעתי שאמא אומרת לי "על תדאגי מותק, על תבכי, אנחנו ניפגש שם, את רגילה ללכת, את רגילה להליכה, איך שלא יהיה אז ניפגש שם, הילדים יחזיקו אותי במעיל ואני אסתדר איתם, וזה מה שהיא אמרה לי". לא ראיתי אותם יותר(את האחים). אמרתי להם שיחזיקו את אמא, שלא יכו לאיבוד, מרחוק צעקתי להם "תחזיקו את אמא, על תעזבו אותה". הם אמרו מי שיכול ללכת, ילך ברגל ומי שלא ייקחו אותנו במשאיות. וזה הייתה הפרידה האחרונה. ומאבא לא ידעתי, עד שפגשתי אותו במחנה. מאוד קשה היה עם שפה שלא מבינים, היית צריכה דבר ראשון להגיד את המספר ועד שלמדנו אותו. כי זה שפה זרה לגמרי לנו. צרפתית עוד הייתי שומעת, ספניולית, יוונית, אבל גרמנית בכלל הייתה שפה זרה. היינו צריכים ללמוד איך להגיד את המספר, ולהבין מה הם רוצים ממך, אם היו קוראים לך היית צריכה לדעת להגיד את המספר, הרי לא היה לנו שם, אנחנו היינו בהמות. בגרמנית המספר שלי: פיקצטאוזן נון אונדר נון ציק, 40990. היינו צריכים ללמוד אותו בעל פה. וגם כל מיני דברים, שהיינו צריכים לדעת, עד שלמדנו זה היה קשה. אולי היה יותר קל מעכשיו. לא דיברנו עם הקאפוס זה היה רק מכות, השפה שלהם זה היה שוט. היות ולא הבנו אותם, זה היה רק מכות. אם זה במקלחת עם זה בחלוקת הבגדים, כשחילקנו לנו את הבגדים. לפני הקרנטינה חילקו לנו את הבגדים, בגדי חאקי, והבגדים, לשמנים נתנו בגדים קטנים, והיינו צריכים אנחנו בינו להתחלף בבגדים, וזה מה. אח"כ העבירו אותנו לבלוק, ושם היינו בקרנטינה. אסור היה לנו לצאת, רק היו תורנים שהיו מוריקים את הדליים של הצרכים פעם ביום, ושם היינו. אני זוכרת ביום הראשון נתנו לנו מרק עם קולורבי, וכל מיני אנחנו לא היינו רגילים לזה, ולא היינו רגילים לאכול לא רצינו, לא את הקולורבי ולא את המרק. ראינו איך שאנשים אחרים טורפים את זה שהיו כבר במחנה, ביקשו מאיתנו, את המרק שניתן להם, רק להם ניתן את המרק כי הם רעבים. זה היה, היינו שם, ואחר כך חילקו אותנו לכל מיני עבודות. שאלו קודם מי הילדים, אז אני הייתי ילדה. לקחו אותי למקום שזה נקרא "ויבראין" מקום עבודה, שם היינו קולעים צמות של צלופנט, שם עבדתי תקופה קצרה. אז סגרו או שלא המשיכו, ובשלב יותר מאוחר פתחו את זה עוד הפעם. ויותר עבדתי באוזקומנדו. יודעת מה זה אוזקומנדו? זה לעבוד בחוץ, לחפור תעלות, כל מיני עבודות בחוץ. ושם ראינו את המחזה הכי מזעזע, אסור היה לך ללכת לעשות את הצרכים בלי רשות של הSS. וחברה שלי. זה נשאר לי בזכרון היא הלכה לבד, אז הם שלחו את הכלבים, והביאו את החתיכות. החזקנו אותה על הידיים, חתיכות. זה היה באוזקומנדו. ובשלב יותר מאוחר, אולי החוכמת חיים שהייתה לי. יום אחד אני יושבת במיטה ואני רואה את הבלוקאלטסטר, האחריות של הבלוק. ניגשת לכל מיני מכירות שלה, לוחשת להן משהו וממשיכה הלאה והן יוצאות החוצה. אחרי שהוציאה את המכירות שלה, התחילה לצעוק "אנטריינטנט, אנטריינטנט", לצאת החוצה. אני חשבתי, מה יכול להיות? אני אצא גם כן. והחברות שהיו יחד איתי במיטה התחילו לצעוק "מה את הולכת? יקחו אותך, ישרפו אותך לקרמטוריום, מה את משוגעת תתחבאי פה, מתחת למיטה" אבל שוב, החוכמת חיים שלי. אמרתי, אם זה היה לשרוף, הבלוקאלטסטר לא הייתה מוציאה את המכירות שלה, נכון? אז יצאתי החוצה, רשמו לי את המספר. ולמחרת לא הלכתי לעבודה. אמרו אלה שגרשמו אתמול לא הולכים לעבודה, וכבר דאגו, בטח לוקחים אותנו. וזה היה בקומנדו קנדה. באנו, היו מקלחות חמות, העבירו אותנו לבלוק אחר, היו נותנים לנו בגדים של אנשים, לחיטוי, ואחר כך אנחנו היינו צריכים לעשות

חבילות וזה היה נשלח לברלין. היינו מריחים את הריח של הבשר, של הבשר החרוך. כי הקרמטוריום היה קרוב ללאגר. היית רואה את הארובות, את העשן כל יום. בהתחלה לא ידענו, ההורים שהיה מזלם לא ידעו. הפחד שלנו שזה היה שאנחנו יודעים לאן לוקחים אותנו. ההורים לא ידעו שלוקחים אותם, להרוג או לשרוף אותם. אנחנו ידענו מה שהולך לקראת לנו. אם לוקחים אותנו בסלקציה. סלקציה בעברית זה מיון. אבל בגרמנית זה סלקציה. כשהיו אומרים סלקציה כבר ידענו שצריכים מספר אנשים לקחת אותם למשפוחות. ידענו עם אומרים "אנטרייטנט" בלי שום מטרה לעבודה, ידענו שזה לעשות סלקציה. מה שעברנו שאני מספרת זה על קצה המזלג, זה אפשר לספר כל יום, כל יום זה שנה מהחיים. כל יום, זה השכמה בבוקר, הברזים היו רחוקים, היינו צריכים ללכת לחכות שם, שירותים, השירותים זה לא היה שירותים, זה היה קרש עם חור גדול שם היו יושבים כולם. ומים לא היה כדי לרחוץ את הפנים, אז אני הייתי מקבלת את התה של הבוקר ואם התה של הבוקר הייתי רוחצת את הפנים. זה היה הבוקר. אחר כך היה "אפל", "אפל" זה מסדר, היו סופרים את כל האנשים בבלוק, היינו עומדים בחמישיות והיו סופרים אותנו. ואז מחלקים אותנו למקומות עבודה, כל קבוצה הייתה צריכה לצאת לעבודה. והיציאה לעבודה זה היה עם תזמורת לא פחות ולא יותר, היה צריך לצעוד לפי המארש של התזמורת. התזמורת היו שבויים יהודיים. היו שואלים, מי יודע לנגן? איזה מקצוע לכל אחד יש? אז היו בוחרים אותם. היינו קבוצה של יוניות, פולניות. עד היום אני בקשר עם בנות שעבדנו יחד ב"אוינו". הקשרים הקשים ביותר היו עם האוקראיניות הם היו נשים, שרק היו גובנים לנו את האוכל. הייתי הולכת לישון עם מנת לחם, קמה בלי הלחם. לא ידענו איך הן היו מצליחות לגנוב. פעם עבדתי באזקומנדו עם האוקראיניות, וכילדה זה היה לחפור תעלה. והתעלה הייתה עמוקה כמובן ואני הייתי צריכה להוציא את האדמה החוצה. ובמקום להוציא את האדמה החוצה התעלה הייתה עמוקה, האדמה הייתה חוזרת עליי, כי לא יכולתי להוציא, לא הצלחתי להוציא את זה החוצה. אז הייתי מקבלת מכות מהאוקראיניות. הן היו חושבות שאני עושה את זה בכוונה. הן היו לא יהודיות, אסירות פוליטיות. בקנדה (קומונדו קנדה) היה מותר לנו ללבוש חליפות, כלומר חצאית סוודר מלמטה ועל זה ג'קט, ומספר, ומאחורה היה לנו צבוע צלב. שם גם ידענו איך להתארגן. התארגנו 4 בנות, היינו מתלבשות סוודר אחד כל אחת, באות ללאגר למחנה ומוכרות שלושה סוודרים ומאחד היינו עושות ארבע. כלומר רק מכסים את החלק העליון, עם סיכות ומוכרות שלושה סוודרים תמורת לחם. היינו מוכרים לפולניות. הפולניות היו אסירות, אסירות פוליטיות, והן היו מקבלות חבילות, המשפחה הייתה שולחת להם. הן היו מוכנות לתת פרוסת לחם, לקנות סוודר ויהיה לה חם. היינו מכינות מסוודר אחד 4 סוודרים מהשרוול, רק קדימה שאנחנו צועדות בבוקר שיראו שאנחנו לובשות סוודר. פותחים את השרוול כאילו יש לנו סוודר. הן לא בודקות שיש סוודר, העיקר כשאנחנו צועדות רואות שיש לנו סוודר. בקומונדו קנדה היו נעליים. היינו עושות מיון בגדים, הבגדים שלנו שהיו מביאים היהודים בטרנספורטים היו עושים בהם חיטוי ומביאים אותם במחסנים, היה להם מחסנים. גם עונשים היו שם. אני בחרתי לעשות חבילות של סוודרים. עשרה סוודרים הייתי מקפלת אותם יפה והיה דלפק אחד שהייתי צריכה לבוא שמה. למסור את החבילות, לבוא שהיא תראה. ושם היה לה דף, מחברת, עם המספרים של היד כשהייתה רואה שהבאתי חבילה הייתה עושה קו, הנ"ל הביאה החבילה. והייתי צריכה להביא את החבילה לדלפק אחר. עכשיו הייתה תקופה שלא היה סחורה במחסן. ולהם לא היה אכפת למנוולים. היה נכנס רואה את הרשימה, אין מספיק חבילות. הוא לא בודק את המחסן, הוא בודק את המחברת של הפסים, אין מספיק פסים. אם היה רק לאחת אין קווים, הוא היה מוציא אותה, משכיב אותה על ספסל ומצליף לה עם חגורה של עור. התחת שלה היה שחור, זה לא מילה. אחר כך, אין סחורה במחסן, ואני רוצה שיהיה לי קווים, מה אני עושה? למשל עשיתי את החבילה, אני באה עליה היא עושה לי את הסימן במחברת, ואני צריכה להביא את זה לדלפק השני ואני מסתכלת לא רואים אותי, וחוזרת לשולחן. אני מחליפה צבעים, העיקר שיהיה, היית צריכה לדעת להסתדר, כי אחרת היית אבודה. כי מה היה עושה המנוול, אני זוכרת כמו עכשיו, כאילו שאני רואה אותו בעיניים שלי, נכנס ככה בודק את הרשימה, רואה שאין מספיק חבילות, ברשימה לא במחסן. כולם החוצה "אנטרייטנט" הוא יושב עם כיסא ככה עם הרגליים ואנחנו צריכות לרוץ, כל העובדות שעבדנו באותו הבלוק כולם לרוץ מסביב, לשכב ולקום "אילייגין אופשן" ככה זה נקרא. הוא יושב הוא נותן לנו הוראות "לרוץ, לקום לשכב" זה שעה שלמה היה נותן לנו לעשות. והוא לא היה מסתכל עם יש חבילות, שאין סחורה במחסן. בכל מקום היה עונש, ההנאה שלהם הייתה להעניש את האנשים. אני לא יודעת איזה סדיסט, קודם תבדוק, יש סחורה. הוא לא רואה שאין טרנספורטים, לא באו אנשים, אז אין סחורה במחסן. מתי יש סחורה? כשבאים אנשים, אז הם מביאים, אז את יכולה לעשות. אבל הוא לא בודק את זה, הוא בודק רק את הרשימה. אפילו במחסן איפה שמביאים את החבילות הוא לא בודק. אחר כך הייתי אומרת לחברה שלי "תדחפי אותי, תדחפי אותי", ומפילה, וזה לא היה קשור, הייתי מפילה זה היה מתפזר והייתי אוספת וחוזרת לשולחן. מה אני אגיד לך, זה קשה לי מאוד לספר. ושמה היה ארגז באמצע הצריף, היינו מוציאים תכשיטים מהבגדים. בכיסים, היינו צריכים לשלשל את כל התכשיטים, הזהב, לתוך הארגז הזה. יום אחד ראיתי סוודר עם כפתורים והיה לי קשה לי מאוד לכפתר אותו, בין התפרים היו דולרים. גילגלו אותם והכניסו בתוך. היינו מוצאים בתוך המכפלות, היית ממשמת והיית רואה שיש דולרים אז זהב, הכול היית צריכה לשלשל לארגז. באתי לבלוק, אני רואה משהו ירוק, לא ידעתי שזה דולרים. אבל האסירות הפוליטיות הן ידעו שזה דולרים, ואז התחלתי למכור להן. אני הייתי ילדה בת 13-14, והן היו מבוגרות, נשואות. גם מי שעבדו איתי, הייתי הצעירה ביותר.

בקומונדו קנדה היו עושים עלינו חיפושים בסוף היום, לראות שאין עלינו זהב. הייתה קאפו מיוחדת, הייתה תקופה שעשו עלינו חיפוש כשהיינו ערומות לגמרי, פחדו שאנחנו יכולות להחביא בפה, פעמים היו מחביאות ומעבירים את זה למחנה. הרי היו שם אסירות פולניות, שהיו אסירות על תנאי שהיה להם סיכוי להשתחרר, אז היו מוכרים להם תמורת לחם, תמורת משהו. אז גם אותי תפסו פעם, עם כותונת לילה שמישהי ביקשה ממני, איזה פולניה ביקשה ממני שאני אעביר לה משהו, ובאמת. לא ידעתי שיהיה חיפוש, ותפסו אותי, זרקו אותי מהקומונדו קנדה, לא רק אותי עוד כמה בנות. והעבירו אותי, זה אז העבירו

לקומנדו עם האוקראיניות שסבלנו מאוד (אוזקומנדו), הייתה אחת שעבדה עם האוברפירר של המחנה אז ביקשנו שתעשה משהו שתציל אותנו מהאוקראיניות האלה. ואז היא ביקשה ראיון עם האוברפירר והוא אמר שהוא רוצה לראות אותנו. הביאה אותנו לחדר שלו והיא אמרה שלאחת הייתה נזלת, לשנייה שמה צעיף. והמפקד אמר שהוא לא יכול לעשות נגדו שום דבר (נגד מנהל הקומנדו קנדה) הוא לא יכול להשפיל אותנו, אלא להעביר אותנו למקום אחר, עבודה. ואז העביר אותנו ל"אוניון". כמה שאני יודעת האוברפירר התנהג יפה. תראי, עצם זה שהוא רצה לשים אותנו בשניידרין, שניידרין זה מתפרה, והוא אמר שבאותה תקופה תהיה סלקציה בשניידרין והוא לא רוצה שאנחנו נהיה, היות ואנחנו יוניות יכולים לקחת אותנו לסלקציה. הוא אמר עדיף שיהיו ב"אוניון". היינו חלשות, הפולניות ידעו את השפה, ידעו להסתדר, הצ'כיות ידעו את השפה, ידעו להסתדר אנחנו לא ידענו גרמנית או פולנית. עובדה שהדולמייצרים (אלה שידעו את השפה) יכלו לחיות בסדר. יש לי חברה שהיא נפטרה, היא ידעה את השפה היא עברה בסדר, היא אמרה לי אני לא סבלתי במחנה, כשהיא ראתה את הקלטת שלי, היא באה איתי לראיון. היא בכתה, היא אומרת לי, איבון אני לא ידעתי שאת סבלת ככה, היא לא תיארה לעצמה, כי היא ידעה את השפה, וידעה להסתדר. אני לא יודעת, אני שוב שואלת את עצמי, איך עברתי את זה. הפחד הזה, הייתה תקופה שהיו לי פצעים בידיים זה נקרא "קרץ" (פסוריאזיס) ואותו יום הייתה סלקציה ומיינו אותי למשרפה. והבלוקאלסטטר היא עמדה, האחראית של הבלוק, היא ידעה שאני אף פעם לא נשארתי בבלוק, תמיד יצאתי לעבודה. כי היו כאלה שהיו מתחמקות מעבודה. היו נשארות בבלוק, לפעמים זה היה עוזר להם, לפעמים לא. לפעמים היו מנקים את הבלוק והיו שולחים אותם למשרפות אז היא ראתה שמיינו אותי לסלקציה, היא באה מאחוריי. תופסת לי את הידיים, שמה לי מאחורי הגב ואומרת לי "מי אמר לך לברוח מהשורה?" העבירה אותי לשורה שכבר עברה את הסלקציה. ואז אדם אחד התחיל לטפל בנו לכל מי שהיה לנו את הקרץ לשלוח לנו שמן מיוחד, וזה עבר. הוא היה רוקח יוני אסיר במחנה, שמע שיש כמה יוניות אז הוא בא לעזור. הקרץ התחיל בגלל שלא היה לנו מחזור. רק כשהיה קר היית מרגישה את החוזק של הפצעים. אז את אומרת שזה לא נקרא לסבול? אני לא יודעת מה זה לסבול? היה קר במחנה. אח"כ כבר נתנו לנו את הבגדים האלה, עם הפסים. אסור היה לנו אפילו לקשור חגורה. והקור היה חודר מתחת לשמלה. רק תחתונים היו מתחת, ותחתונים גם לא תמיד היו. איפה היה? בבירקנאו כשהיו עושים לנו "אינקלואזון" חיטוי. היינו עומדות ערומות לגמרי בחוץ. היינו עומדות ערומות עד שנגמר החיטוי והיו מחזירים לנו את הבגדים. וכשאני באתי למסור את הבגד שלי, ראה אותי בחור אחד שהוא הכיר אותי, הוא היה הרבה יותר מבוגר ממני, הוא אומר לי, את הבת של אסתר? אמרתי כן, אבא שלך אליעזר? אמרתי כן. אמר לי את לא מכירה אותי, אבל אני מכיר אותך. אז הוא לקח לי את הבגד. אמרתי, מה אתה עושה פה? אמר לי, על תשאלי יותר טוב. אני עובד בזונדר-קומנדו. אמרתי מה זה זונדרקומנדו? לא ידעתי. אז הוא אומר לי, זונדר קומנדו זה אלה שעובדים במשרפות ושורפים, לוקחים אותם מתאי הגזים ושורפים אותם במשרפות. אמרתי לו, נו יופי, יש לך עבודה טובה. אמר לי, איזה עבודה טובה, בעוד כמה חודשים גם אותנו שורפים. זה היה חוק, עובדים כמה חודשים, אחרי כמה חודשים גם אותם שורפים. זה היה הפגישה הראשונה והאחרונה שראיתי את הבחור הזה. בבירקנאו היו 3 מחנות. מחנה א' מחנה ב' וציגויינא לאגר, ציגויינא זה של צוענים. מבינה, היו שלושה מחנות. אני הייתי גם בא' וגם בב'. באתי בהתחלה, בקרנטין הייתי בא', יותר מאוחר בב'. ב' זה כבר היה יותר קרוב לקרמטוריום. ואת היית מריחה את הריח בלילות. יותר מאוחר, לא הייתה להם תקופה של גז אז הם התחילו להטביע אנשים בסיד. הם סגרו את כל הגדרות בענפים של עצים. אז היינו שומעים, עשו לנו קרנטינה, עוצר והיו מטביעים אותם בסיד היינו שומעים את הצרחות שלהם. בסיד בוער. זה אני זוכרת. היו עושים בריכות, והסיד הרוחת ושם משליכים את האנשים. אחר כך עוד פעם כנראה סיפקו להם גז, המשיכו הלאה. את הצוענים שרפו את כולם. אנחנו קינאנו בהם, שראינו אותם, משפחות משפחות במחנה, כשהיה ממול אמרנו, אוהי כמה טוב להם, אם המשפחות. למחרת בבוקר אנחנו קמים, אף אחד כבר לא היה. את כולם שרפו. מה חשבת? מה אמרת? רק להינצל, רק לחיות. אמרתי אני רוצה לחיות, היום אני רוצה למות. הרבה פעמים אני אומרת, חבל שנשארתי. כי אי אפשר להשוואת אז זה, אי אפשר לחיות עם זה אני חיה עם כדורים. אני כל דבר קטן, נכנסת לדיכאון, כל דבר שמפריע לי אני נכנסת לדיכאון. אז סיפרתי לאיזה רופא, אז הוא אומר לי אין לי תרופה בשבילך, זה כמו בקבוק מים שמתמלא וזה נשפך. זה את בעצמך, הוא אומר לי. לקחו מאיתנו את הכול, את הנעורים, את הילדות, שזה דבר שאי אפשר להחזיר אותו.

אחר כך עבדתי ב"אוניון" אוניון זה בית חרושת לנשק. מבירקנאו עברתי לאושוויץ. מפני שאת "אוניון" העבירו לאושוויץ. אוניון זה בית חרושת לפצצות. ששם כל אחת עבדה בחלק שלה. אני עבדתי בקונטרול. קונטרול זה ישבנו בשולחן, ולכל אחת הייתה לה איזה מכונה שהיא הייתה צריכה למדוד, איזה ברגים. כל אחת הייתה לה את המכונה שלה. לי גם הייתה מכונה שהייתה צריכה למדוד איזה ברגים, ולמייין מה טוב מה לא טוב, וזה הייתה העבודה שלנו באוניון. שם גם היה לנו קשה. שם עבדנו, כמספר אני כבר לא זוכרת מספר ביום(שעות ביום). אוכל אני זוכרת שלא יכולנו לקבל אוכל בצהריים. כי הזמן היה קצר. והרבה אנשים, מי שהיה מספיק לקבל את האוכל טוב, מי שלא, היה נשאר רעב. כי היו צועקים שצריכים לחזור לעבודה. אז יום אחד אמרו שמי שרוצה לעבוד במשמרת לילה, יכול להירשם, ואז אני נרשמתי. כי חשבתי שאולי יותר קל במשמרת לילה. במשמרת לילה באמת עבדנו כמאה בחורות ולא כ-1000. אבל מה, גם שם היה סיוט. לא ידענו מה זה לישון יום וגם לא לילה. ביום לא יכולנו לישון, וגם לא בלילה לא יכולנו. ושם אם היית נרדמת קצת, אז כל השולחן היו מענישים אותנו. לשבת על הברכיים ולהחזיק את הכיסאות. וככה שעה שלמה. היו בחורות שהיו הולכות לשירותים קצת לנמנם, אם היו תופסים אותם, לאיזה שולחן היא הייתה שייכת, היו מענישים את כולן. העונש לשבת על הברכיים, ולהחזיק את הכסא שעה שלמה למעלה. כשמישהי הייתה רוצה ללכת לנמנם, אז אנחנו היינו מלוות אותה. היינו שומרות שהמייסטר, שזה מנהל עבודה, שלא יראה. היה רגע שהעיניים היו נעצמות, רצית לישון. לא ישנו יום ולילה. התנאים היו מיטות, היו 2 בנות במיטה אחת, ושם (בקומנדו

קנדה) ישנו 8-9 בנות בדרגש אחת. לא ישנו, אחד על השני. בצד, עם הגב, אחד עם הרגל אחד עם הראש, זה היה בהתחלה. המיטות היו מעץ. לישון בתור אמצעית היה הכי קשה, כי לא היה לך מקום לישון, לא היה מקום לזוז. היה לך הכי קשה. בלי שמיכות, וביום היית צריכה לסדר את המיטה שזה היה ספה מסודרת. היו מזרונים של קש ושמיכת צמר אחת. היינו צריכים לשים את המזרון אחד על השני והשמיכה, ולעשות כאילו ספה, זה היינו מסדרים ביום. כל יום היינו צריכים לסדר. ולעמוד ליד המיטות עד שהיו עושים ספירה. מוציאים אותנו החוצה, שוב פעם לספור, "אפל", עם לא חסרה מישהי. זה היה הסדר יום. אבל באושוויץ היו בלוקים, בבירקנאו זה היה צריפים. פעם ראיין אותי נתן בירק, אז אמר לי, איבון למה לא סיפרת עד עכשיו?, אז אמרתי לו, אם הייתי מספרת היית אומר שאני משוגעת. בת 14 איך תעבור. אוניון, זה היה בבירקנאו. אחר כך עברנו לאושוויץ, זה היה בבירקנאו. באושוויץ היו בלוקים יותר גדולים, קומותיים. והיו לנו מיטות יותר נוח, ממה שבבירקנאו, אבל החיים לא היו קלים. סבל היה לנו בכל מקום. עם זה באושוויץ, עם זה בבירקנאו, עם זה בראוונסבריק. בכל מקום היה לנו סבל. הפחד הזה, אני לא יודעת איך להסביר את זה. הפחד שאת מחכה לכל יום, שייקחו אותך. את רצית לחיות. פחד קיום. כי את לא יודעת מהיום למחר. היום למשל אני אומרת, לא אכפת לי שאני אמות, אבל אז רציתי לחיות, אני לא יודעת למה, אז רציתי לחיות. עשיתי הכול כדי להשיג מזון, עשיתי הכול כדי להשיג פרמיה. "פרמיה" מה זאת אומרת, אם הייתי עובדת טובה, אז היו רושמים בלי שאני אדע את המספר, אבל אני ידעתי בחצי עין הייתי מסתכלת היה רושם לי את המספר, היו מקריאים לי את המספר ונותנים לי כרטיס. עם הכרטיס הזה יכולתי ללכת לשק"ם. היה איזה שק"ם שהיו נותנים לנו, או תולעים מלוחים, או ריבה או פרוסת לחם. אני הייתי מעדיפה לקנות את התולעים מפני שהתולעים, הייתי מוכרת אותם, והייתי מקבלת יותר לחם. או שהייתי עובדת באוזקומנדו, הייתי חופרת תעלות, לא בתעלות עמוקות היו עוברים הSS עם המייסטר. ומסתכלים מי שעובד רושם את המספר, בצהריים היו נותנים לו מנה כפולה של אוכל. הם דאגו שיהיו להם עובדים טובים. אני רציתי לחיות. הם לא ידעו עם מי יש להם עסק, אני הייתי עושה את הדברים האלה, כי רציתי לחיות. הפחד הזה שלוקחים אותך לתא הגזים זה... קשה לספר, קשה, קשה, קשה.

באושוויץ היו בלוקים קומותיים, בבירקנאו היו ביתנים. תמיד היה לי ויכוח עם בעלי זכרוננו לברכה, היה אומר לי: "הלכתם כצאן לטבח" אמרתי טוב הלכנו, אבל כל אירופה הלכה. מהולנד הם היו יותר מלומדים מאיתנו.

באושוויץ, שם זה היה שפגשתי את אבא שלי. עבדתי באוניון, המשמרות התחלפו, ובחור אחד אומר לי שאבא שלי נמצא במחנה שלהם, הוא היה במחנה אחר אז העבירו אותו לאושוויץ, אז ביקשתי שאני רוצה לראות אותו, הוא עובד בשוי-קומנדו, שוי קומנדו זה נעליים, והשוי קומנדו זה היה מול המחנה של אושוויץ, אז הוא ביקש רשות מהמנהל שלו, ואני ביקשתי רשות מהבלוקאלטסטר שלי. להשאר במחנה ולהתראות עם אבא, ונתנו לי את הרשות להתראות איתו. זה היה לפני צעדת המוות, מפני שהוא הביא לי אז זוג נעליים, אומר לי, תראי עומדים להעביר אותנו מפה שיהיו לך נעליים נוחות, לצעדה שאנחנו יוצאים מפה. ובאמת הנעליים האלה עזרו לו. כולם התרגשו, כי זה היה אחרי שנה וחצי שלא התראינו. הוא לא ידע שאני חיה ואני לא ידעתי שהוא חי. נפגשנו בתוך המחנה, הוא ביקש רשות והוא נכנס לתוך המחנה שלי. ואני אז, אותו יום אמנם עבדתי לילה, זה היה ביום, התראינו. וזה היה פעם אחרונה שהתארינו, עד שהמפגש פה בישראל. גם לא ידעת עם הוא חי. המפגש היה כמה רגעים, ואז הוא נאלץ לעזוב, ידענו שהמשפחה כבר לא קיימת, היינו שמחים שלפחות אנחנו חיים אחד עם השני. זהו ונפרדנו.

היה בחור פולני שהיה מביא לי את הארגז של הברגים דרך חלון קטן. הוא חיבב אותי, אז בתוך הארגז הוא היה שם לי כמו נקניק, לחם, מים כל מיני דברים שהוא היה מקבל מהבית. כי הפולנים היו מקבלים חבילות מהבית. אז הוא היה מעביר לי, וכל הבנות כבר ידעו, קראו לו "כוכבצ'יק" כוכבצ'יק זה מאהב, זה חבר שלי. אני הייתי עם הגב והבנות היו ממול, היו אומרות לי "איבון, איבון הכוכבצ'יק שלך בא" הייתי באה לקחת את הארגז של הסחורה, ידעתי לדבר קצת פולנית הוא היה אומר שמת לי "חלאב" (לחם), סלמי ומים הכול. הייתי אומרת לו "ציקוי בארז" זה תודה רבה. וכל פעם היה מביא לי. יותר שמחו הבנות מאשר אני, כי הייתי מתחלקת איתן. הייתי הולכת בחלון, מעביר לי את הארגז עם הברגים, אני פותחת מתחת לשולחן שהמייסטר לא יראה מה אני עושה הייתי מוציאה ומחלקת לכל אחת חתיכה. כנראה התחבבתי עליו, הייתי ילדה, הוא היה קורה רק לי, לא היה קורה לאחרות. את החומר כולם רצו, את החומר כולם היו צריכות, את הברגים. המחלקה של הגברים הייתה מביאה לנו את הסחורה. היו לנו כמה קופסאות, קופסא של ברגים בסדר, קופסא של לא בסדר ואלה שלא שווים בכלל שלא נכנסים למכשיר.

זיכרון נוסף מאוניון: פיצצו 2 קרמטוריום או 3 אפילו, ויצא חומר נפץ. תלו את ה4 בנות, 2 תלו ביום 2 תלו בלילה. הם העבירו את החומר נפץ לזונדר-קומנדו, והם פיצצו שם את המשרפות. שלא יביאו אנשים, שלא יהרגו אותם. הם עשו חבלה. לקחו את ה4 בנות תלו אותם.

למחרת כבר העבירו אותנו מאושוויץ, עשו לנו את הצעדה הזאת, היית רואה תעלות של גופות, בדרכים, השלג היה אדום ולא לבן מהדם. הצעדה הזאת, אני זוכרת שבבילות היו מכניסים אותנו לאיזה בתים נטושים, בקתות, ושמה פחדנו לחלוץ נעליים, שלא נוכל לנעול אותם בחזרה בבוקר. ולמחרת זהו, עוד פעם. הצעדה אמרתי לך מה הפחד, כולם רצו להיות הראשונים לא האחרונים. הלכנו בשורות, היינו בחמישיות, כולם רצו קדימה, מי שנשאר אחרון, אחת שנשארה אחרונה, הייתה צריכה לעצור, או להוריד את השלג מהנעליים הייתה מתעכבת היו יורים בה, לא היו מאיצים אותה לרוץ משאירים אותה במקום, לא היה להם זמן לזה. ואז העמיסו אותנו בקרונות פתוחים, דרך קצרה.

אחר כך העברה מאושוויץ לגרמניה, גם כן זה היה צעדת המוות. צעדנו ימים, בשלגים, כל אחת רצתה להיות ראשונה מפני שמי שהיה אחרון היו יורים בו. והיית רואה תעלות של מתים, והשלג היה לבן. בחורות נעלו, נעלי עץ, שזה נקרא סבו, כמו הולנדיות. וכשאת הולכת על קרש השלג נדבק, רק היית עומדת קצת להוריד את השלג היו יורים בך. כל אחת רצתה להיות

ראשונה בשורה לא להיות אחרונה. הלכנו ככה כמה ימים, פחדנו לחלוץ נעליים כי הרגליים התנפחו. עד שהביאו אותנו לראוונסבריק. ראוונסבריק זה היה מחנה, קראת על המחנה הזה? לנשים בלבד. את המחנה הזה, היית רואה רק שמיים ואדמה. הקירות בבירקנאו למשל היו גדרי תיל, מחושמל, אז יכולת לראות מרחק, אפילו בתים מרחוק היית רואה. אבל פה זה היה קיר, גבוה, בעיני אולי היה נראה גבוה כי הייתי קטנה. ומעל הקיר אות. וגדר מחושמלת. ככה שהיית רואה רק את השמיים ואת הארץ. העבירו אותנו לשם, זרקו אותנו לאיזה צריף. פחדת לקום בלילה, או ביום שלא יתפסו לך את המקום, אחד על השני. בבוקר מים לא היה, היינו צריכים להתרחץ עם השלג, וקר. עם שלג היינו רוחצים את הפנים. זה היה בראוונסבריק. למזלנו היינו תקופה קצרה שם. עבודה לא עבדנו, לקחו אותנו אולי לכל מיני שליחויות, להוריק את הדליים להביא אוכל, אבל ככה לא עבדנו. במחנה היו אותם אנשים כמו באושוויץ, אותם קאפוס אותם ה-SS, לא השתנו בשום דבר. אותו סבל, אותם מכות. ואז התחילו להוציא קבוצות למחנות עבודה, מחנות אחרים כלומר. מראוונסבריק יצאנו למאלקוב, וממאלקוב למחנה קטן, רצוף, שם עבדתי כאחות לילה. אחות לילה זה היה רק לגוססים(חולים סופניים) סירים, ולמחרת, בבוקר להוציא את המתים לחוץ. היה טרקטור, עגלה הוא בא ולוקח אותם למשרפות היינו גוררות אותם, מה אני אגיד לך, אחת ביד אחת בשנייה, מסדרות בערימות עד שבא טרקטור לוקח למשרפות זה העבודה שהיה לי ברצוף. המתים היו שוכבים ערומים לגמרי במיטות. זה היה עבודה במחנה הזה. במלאכוב עבדתי שמה בנינו מקלטים למטוסים. היינו צריכים לגולל אבנים בגודל של השולחן הזה. 2-3 בנות היינו צריכים לגולל אותם, כמו שעבדו במצרים. לא יכולנו לסחוב אותם. הייתי רזה, מוזלמן, ילדה שיערות, מידי פעם היו מגלחים אותנו. היו גם כינים, כינים היו בשפע, היית עומדת ליד, ומוציאה כינים ומנערת אותם. זה היה מובן הכינים, זה לא היה משהו נדיר. לכולם היו כינים. בשביל זה היו עושים את החיטוי מידי פעם. אבל בשלבים מאוחרים כבר לא היו עושים. רק באושוויץ ובבירקנאו היו עושים את זה. ברצוף הייתי רק אחות לילה, וגם שם היו עונשים, היו משאירים אותנו בחוץ בשלג, על כל סיבה קטנה שלא תהיה. שעות היו משאירים אותנו בשלג. החולים היו סופניים זה היה מחלקה של אלה שהולכים למות. בכל מקום היה סדר עינוי אחר. את השיטות שלהם, אני לא יודעת. איזה שיטות היו להם לענות אותנו.

ועכשיו הממשלה בשביל לתת לנו גרוש, בזכותנו המדינה קמה, והיא עושה לנו בעיות. אני צריכה כפתור מצוקה, ואומרים לי תלוש ומספר הבנק מה יש לך בבנק, מה זה שייך? לתת לי כפתור מצוקה שזה הבריאות שלי. כל מה שאת מבקשת תביאי אישור בנק. אסור לבנאדם לחסוך לו גרוש 70 שנה?

שיהיה לו ליום השחור, יש לי קופות גמל שחכתי כל החיים שלי שיהיה לי ממה לחיות, אז אני צריכה להביא לו מה יש לי, בשביל לקבל כפתור מצוקה?

הבירוקרטיה לא נותנת לנו עזרה, עושים לנו חיים קשים. מה שהם נותנים לנו. אני לא יודעת עם זה פיצוי, אני דיברתי עם מישהי.. אז היא אמרה לי זה בטיפול, והיא אמרה תביאי את חשבון הבנק. מגיע לי את העזרה הזאת, למה שלא יתנו לי? את מבניה, הם מקשים עלינו. והסבל מה שסבלתי הם לא יכולים לפצות אותי על מה שסבלתי, ואם יש מדינה זה בזכותנו. שקיבלו כסף מגרמניה ועוד מקבלים עד היום. ולנו נותנים את הקליפות, אבל אין עם מי לדבר. לנו נותנים את הקליפות, ועוד חקירות.

אחר כך היו כבר את השלבים, ששמענו שהמלחמה מתקדמת, ואיפה שהיו הולכים היו לוקחים אותנו גם איתם. הם לא היו משאירים אותנו. איך הגענו לניו-ברנדנבורג? כשהגענו לניו-ברנדנבורג, הם אמרו לנו תיכנסו למחנה הזה. והם פשטו את המדים שלהם, ומתחת היה להם מדי אזרחים, בגדים אזרחיים. ואנחנו אמרנו, הם בורחים(החיילים הגרמנים) אנחנו גם נברח. ברחנו והסתתרנו בבתים. והתחילו הרוסים לאנוס בחורות. לא רצינו שיראו לנו את הצלב שיש לנו מאחורה, זאת הייתה המלחמה. הפלישה של הרוסים. אנחנו לא ידענו, ראינו שהצבא הגרמני נסוג, וחוזר בחזרה. והסתתרנו באיזה בית. כל הלילה שמענו את ההפגזות, וההפצצות. וסבלנו מהם גם כן, מהרוסים. זה היה גבול (חזית) הגרמנים נסוגו והרוסים פלשו. ואנחנו הסתתרנו בבית, ואז התחילו החיילים לאנוס בחורות. הם לא ידעו שאנחנו שביות, אסירות, את מבינה? חשבו שאנחנו גרמניות. עד ש... באמת אנסו 2 בנות, לקחו אותם ואנסו אותם, ואני הסתתרתי מתחת לשק של תפוחי אדמה. אני לא יכולתי. כי בלילה היו באים עם פנסים, מחפשים. ועד שהייתה אישה אחת, שהייתה כבר נשואה לפני המלחמה אז נכנס איזה קצין רוסי. היא אמרה לו בתנועות ידיים, אני אלך איתך כל הלילה בתנאי שתעמיד פה שמירה שלא יגעו בבנות זה היה לילה אחרון שהיינו שמה, בתנועות ידיים, ובאמת כך היה, היא הלכה איתנו כל הלילה והעמידו שמירה שלא יכלו להיכנס אף חייל לא נכנס לחדר. ולמחרת לקחנו את הרגלים, ואיפה הלכנו? לאיפה שהגרמנים רצו שניכנס לניו-ברנדנבורג, שם היינו תקופה. כי שם זה היה כבר בשמירה של הרוסים, מבינה? כבר הייתה שמירה. ושמה זה היה השחרור שלנו. עד שהעבירו אותנו לאן שרצינו, שאלו לאן.

קיבלתי חום גבוה שם, קיבלתי טיפוס בבטן ובראש, למזלי היה רופא צרפתי שאת שמו אני רק יודעת ג'ק, ואני מאוד הייתי רוצה לדעת עם הוא חי. הייתי נחמדה בשבילו, הוא עזר לי הרבה, הוא לקח אותי לבית חולים, שם הוא טיפל בי עד שהוא נאלץ לעזוב, היה צריך לחזור לצרפת. הייתי תקופה ארוכה בבית חולים, הייתי בבית חולים של נזירות ואחר כך העבירו אותי לעוד בית חולים, הייתי מאוד חולה על סף המוות. שמו אותי בחדר של מתים. ואני פתאום צועקת "וסר, ווסר" "אחות, אחות" "מים, מים", מה זה אני רוצה מים. ואני על מיטה, ברזל בלי מזרון, בלי כלום, כי הייתי מתה, נפלתי מהמיטה והיה מין כד שהיו שוטפים ידיים האחיות. כנראה הגעתי לכד הזה והכד הזה נפל ונשפך. ומהרעש שהם שמעו באו לראות אותי. התחילו לצעוק שאני חיה, הם ידעו שאני מתה. והרופא הצרפתי טיפל בי, מה זה הוא נתן לי את הכתובת שלו, הוא נתן לי את השמיכה שלו. הוא אמר לי, ברגע שתרגישי טוב, ותוכלי לבוא עליי לפרזי אני אטפל בך. אבל לא ביקשתי את הכתובת. השחרור היה ב-1945 ה-3 מרץ שמעתי מאנשים. אני לא זוכרת תאריכים. עברתי ועדה בקריה לפני שנתנו לי את הנכות. הוא שואל אותי, איך את

לא יודעת תאריכים? ואמרתי לו: "לו היית אתה חודש במחנה, נדמה לי שגם אתה לא היית זוכר את התאריכים". היו חברות שהיו איתי, והן זכרו את הימים ותאריכים אבל אני לא זכרתי, לצערי הבנות האלה כבר לא בחיים. אלה הבחורות שעברו את העיקור של הגרמנים. העיקור שהוציאו להם את השחלות והרחם, ולא על ידי הרדמה אלא על ידי הקרנה שורפים את הכול ואז עושים ניתוח, זה היה באושוויץ. תופעה של ההקרנה משפיעה אחרי 40 שנה. ואח"כ היו זורקים את הבנות לעבודות שונות. באו לפה לא יכלו להביא ילדים. זה היה גם במחנה של הבחורים. אבל אני לא יודעת. זה היה בבלוק עשר, באושוויץ. אחרי הניסויים, אחרי שמנגלה עשה את שלו, ושלחו אותם לעבודה, אז הם הגיעו לאוניון, ועבדנו יחד באותו המקום. ושם הכרנו, וידענו את כל ההיסטוריה, היסטוריה חיה. נשארנו ידידות, יחד יצאנו, לשחרור יחד עברנו לכל מיני מקומות. עד שהגענו ויחד עלינו לישראל. היינו יחד בהכשרה.

אנא ספרי על קורותיך מתום המלחמה ועד עלייתך לארץ
(השחרור וחזרתך הביתה, חייך אחרי המלחמה, העפלה/ עליה):

הם אספו אותנו בניו-ברנדנבורג ושאלו אותנו לאן אנחנו רוצות ללכת, למשל היו שהיו שרצו לנסוע לאמריקה, צרפת היה חופשי, לאן שרצית. רק שהיית נרשמת, אז היו מעבירים אותך. אנחנו בתקווה שנמצא מישהו, אז חזרתי הבית. נרשמנו לחזור ליוון. וחזרנו ליוון, הקבוצה שלנו כלומר, הבחורות שהיו יחד איתי. אני בתקווה לפגוש את אבא, והן בתקווה אולי איזה קרוב משפחה. אני את אבא לא פגשתי, והם פגשו קרוב משפחה שלהם, וגרנו אצל קרוב משפחה של אחת הבנות, ביוון. חזרתי לסלוניקי, אבל כבר לא היה שום דבר, כי הם הרסו את הכול. הרסו את הכול, והכניסו אותנו למחנה של פליטים, שנקרא

פבלו-מלן זה היה פעם מחנה צבאי. ושם היינו תקופה קצרה. ומי שלא היה לו איפה לגור אז יכל להתאכסן במקום הזה. והיו נותנים לנו דמי כיס, מהסוכנות היהודית, וכל פעם היינו צריכים לרדת לעיר ולקבל את הדמי כיס הזה. ושמה חברה שלי פגשה את הבן-דוד שלה. והוא הציע שהיא תעבור לגור אצלו. אז היא אמרה אני לא יכולה להיפרד מחברותי, אז הוא אמר אני מוכן שיבואו גם הן. אז באמת גרנו שלושתנו אצל הבחור הזה, שתי הבנות האלה כבר נפטרו. זהו.

נא ספרי/ על חייך בארץ

(תחושותיך בעת עלייתך ארצה, פעילותך הציבורית או התרבותית, המשפחה שהקמת, המסר שברצונך להעביר לדורות הבאים):

אחרי המחנה הזה היינו בהכשרה, נרשמנו מי שרוצה לעלות ארצה, אני גיליתי שאין לי אף אחד ביוון, את אבא לא פגשתי, אין לי אף קרוב. אז שאלו עם אני רוצה להיכנס להכשרה, לעלות לארץ ישראל ללכת לאיזה קיבוץ. אז באמת היינו בהכשרה. בהכשרה היינו תקופה ד"י ארוכה, ומשם העבירו אותנו לאתונה, לסוניו (חוף הים באתונה). מסוניו הבריחו אותנו עם סירות בלילות, כי זה היה בלתי לגאל לעלות לישראל, זה היה בזמן שהאנגלים היו פה. גם פה (ארץ ישראל) חשבנו שעברנו את אותו המחנה של גרמניה, מפני שכשהגענו, האנגלים תפסו אותנו העבירו אותנו למחנה בעתלית, אז אמרנו יצאנו מגרמניה, חזרנו לישראל גם למחנות עבודה. אמנם שם לא עבדנו אבל היינו במחנה. בשנת 1946 הייתי בעתלית. היינו תקופה בעתלית, והתחילו לשאול, למי שיש משפחה יכול לנסוע, למי שלא אז הוא יכול ללכת לקיבוץ. אז מי שלא היה באמת, יכולנו ללכת לקיבוץ, אני הלכתי לקיבוץ, קיבוץ "עין-שמר". בקיבוץ, נודע לאיזה דודה רחוקה של אבא ע"י מישהו אחר, שאני חיה, ואני נמצאת בקיבוץ, ואני לא ידעתי בכלל שיש לי קרובי משפחה בישראל. אז יום אחד. ואני הייתי אחראית מחסן לבגדים, ידעתי לתפור אז הייתי מארגנת וממיינת לבחורים את הבגדים בתאים, היות וידעתי קצת לכתוב. אני שומעת שברמקול קוראים לי ולא ידעתי בשביל מה קוראים לי. אמרו לי: יש לך ביקורים, באו לבקר אותך. נשיקות וחביבוקים, את הבת של אליעזר, ואת הבת של אסתר, את לא נשאת כאן, אנחנו לוקחים אותך לחיפה. וכך זה היה הוציאו אותי מהקיבוץ, וגרתי אצלם תקופה. עבדתי אצל איזה תופרת, ועד שאבא עלה ארצה, את שמה לב כל הזמן אני עובדת? הוא שמע שאני בחיפה, הוא הוציא אותי ובאנו לתל אביב. בא פה, שכר דירה, חדר גג, וגרנו יחד. פגשתי אותו בחיפה, כי איך שיצאתי מעתלית הוא נכנס, וכך נודע לו שיצאתי לקיבוץ. הוא נשאר בעתלית כמה חודשים, את החודשים שהייתי בקיבוץ, הוא היה בעתלית. כשחזרתי לחיפה הוא מצא אותי. אז הוא אמר אנחנו נגור בתל אביב, בא לתל אביב שכר חדר על גג, אז זה היה נהוג לפלוש בחדרים על הבתים(היו בגגות חדרי כביסה, הפליטים היו באים ופולשים וחיים שם, לא היו מגרשים אותם). הוא לקח חדר בשכירות, הוא עבד והוא הביא אותי לכאן, וגרנו יחד.

התחתנתי בגיל 18, סך הכול הייתי שנתיים וחצי, ועוד שנה וחצי התחתנתי. התחתנתי עם סימן טוב, בעל טוב ואבא טוב לילדים. עם הוא חי איתי סימן שהוא טוב, אחרי כל מה שאני עברתי באמת הוא עבר הרבה איתי. מה שהגרמנים לקחו לי הוא נתן לי, הוא פינק אותי כמו ילדה קטנה. בעלי היה פרטיזן, הוא נלחם עם הגרמנים, הוא מיוון. הוא הייתה לו משפחה גדולה, הוא היחיד שברח להרים להילחם עם הפרטיזנים, הוא נפצע הרבה. הוא עלה ב-45, שנה לפני, הוא היה בקיבוץ "עלומות". והכרנו בתל אביב אצל חברה, יש לנו הפרש של תשע שנים. יש לי 4 ילדים, ו-9 נכדים, הילדים: אלעזר, שבתאי, אסתר ושושנה. ו-9 נכדים, ליאת, נסי, שי, איתי, איביט, רועי, ועידן, טל ויוני ו-8 נינים. כשרואיניתי בפעם הקודמת, אני אומרת לך בכנות, תמיד חשבתי, למה לא אמרתי את זה, ולמה לא אמרתי את זה. תמיד שוכחים. מתרגשים מזה ושוכחים. אני זוכרת הרבה דברים. אבל אי אפשר את הכול לספר.

המסר לדור ההמשך: שזה לא יהיה שוב, שלא יקרה עוד פעם. ושיזכירו, שזה לא נשכח, שלא יישכח שדבר כזה היה, שימשיכו להזכיר את השואה. אני אומר לך, בהתחלה לא רציתי לדבר הרבה מפני שחשבתי שלא יאמינו לי, יגידו לי מה זאת משוגעת, דבר כזה יכול לעבור בנאדם? איך הוא יכול לחיות עם זה? את מבינה? ומודעות של השואה לא כמו שהיא בשנים האחרונות. לכן אפילו הילדים שלי לא ידעו. יגידו מה זאתי ילדה בת 14 יכולה לעבור את הסבל הזה, אבל זאתי עובדה קיימת. אני באמת עברתי את זה. וזה מעניין את כולם הסבל שסבלתי, את הילדות, את הנעורים, זה הכול נלקח מאיתנו. זה לא ניתן להחזיר. וזה שהזכירו, שזה השנים הכי טובות של חיינו, וזה נלקח. כשהגענו (לארץ) לא היה לנו כלום, לא קיבלנו כמו שמקבלים העולים היום, היינו צריכים לעבוד כדי לקבל הכול. אני עבדתי כעוזרת בית, עבדתי כמנקה בבתי קולנוע, עבדתי בהרבה מקומות. כשהתחתנתי גם לא היה קל, אז פרצה המלחמה, מלחמת השחרור. זה כל החיים סבל, לא ליקקתי דבש כל החיים שלי. עבדתי, אז התחילו הטיפולים, והסיוטים, והבעיות עם הברכיים, ועל הסיוטים שהיו לי, הייתי מקבלת התקפות של עצבים או אפילפסיה, הייתי רועדת כולי, עד שהיה מגיע רופא ומזריק לי זריקה. כל זה כתוצאה מהסיוטים שהיו לי. שנים. הגעתי למחלקה פסיכיאטרית בתל השומר, הייתי צריכה פעם בשבוע לחודש להיות בשיחה עם רופא ואם אסיסטנטית וזה נמשך, עד היום הזה אני מקבלת תרופות. מבקרת אצל רופא פעם בחודש. ומקבלת תרופה, וסיוטים, ושינה, ומצבי רוח. נפוחה מכדורים, יש לי בעיות בברכיים. בברך אחת זה יכול להיות תוצאה של זה שישבתי על הברכיים בשלגים, באמת אני לא יודעת. ברכך

ד ושם

המשרד לאזרחים ותיקים

אחת עברתי ניתוח, עכשיו אני לא יכולה ללכת בברך השנייה. הניתוח מאוד קשה, ושלב השיקום חצי שנה. אני מקווה שאת השנים שיש לי לחיות, שלא נהיה חולים רק, שאתם תמשיכו לחקור אנשים, שכל העולם ידע מה שהתרחש בזמנו, שלא יחזור. אני מאחלת שירבו אנשים כמוכם, היו הרבה אנשים שלא רצו לשמוע את זה. אני מקווה שזה יעזור לדור ההמשך, ויש אנשים שבאמת לא מאמינים שהשואה הייתה, היינו בגרמניה, בראונסבריק, ממשלת ברלין, הזמינה את אלה שניצלו ממחנה ראוונסבריק היו נוער, שלא האמינו שדבר כזה היה, וצילמו אותנו בוידאו, כל אחת סיפרה את קורות חיה. לא האמינו שדבר כזה קרה, שהעם הגרמני יעשה דבר כזה, והנה הם עשו. לכן אני אומרת, שיידעו מה שהיה, תודה לכם. תודה שיש דורות שיכולים לשמוע את זה.

נכתב, נערך ותומלל על פי הראיון עם סטיבן שפילברג ותוספות מאיבון.
תימלול ועריכה: ילנה קוטוקוב

את השאלון המלא נא לשלוח למשרד לאזרחים ותיקים בדוא"ל: infovatikim@pmo.gov.il

פרטים נוספים ושאלות בטלפון כוכבית 8840*

נא למלא את הפרטים האישיים בנספח ולאשר בחתימתכם את פרסום הסיפור באתר.

יש לשלוח את הנספח בפקס: 02-5605034 או להעבירו סרוק בדוא"ל בצמוד לראיון.